

DOĞU ALMAN YAZININDA GÖÇ VE SÜRGÜN

Migration and Exile in East German Literature

Yıldız AYDIN*

Öz

Kırk yıllık bir dönemi kapsayan Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde (1949-1989), başka deyişle Doğu Almanya'da ikamet eden yazarlar yapıtlarında Almanya'nın ikiye bölünmesini farklı bir biçimde ele almışlardır. Bu sebepten ötürü Doğu Alman Yazını'nda göç, bölünme, sürgün, öteki taraf, sınır, Berlin Duvarı gibi izlekler sık sık karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan ekonomik duraksama dönemi, işsizliğin artması ve yazarlara ve sanatçılara karşı yapılan baskıların artmasıyla pek çok insan Batı'ya göç etmeye başlar. 1961 yılında Berlin kentini ikiye bölen Duvar'ın örülmesiyle bu kitlesel göçler durdurulmak istense de pek başarılı olunamaz ve pek çok sanatçı ve yazar göç etmek zorunda kalır. Biz bu çalışmada Doğu Alman Yazını ekin politikasında izlenen yolun özelliklerini yazın tarihsel bir yaklaşımla tespit ettikten sonra, birkaç yapıttan yola çıkarak kısaca Doğu-Batı sorunsalı, göç, sürgün ve sınır gibi izleklerin nasıl ele alındığını ve yazınsal metinlere nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlıyoruz. Çalışmamızın sonunda esasen Alman Yazını'nda Nasyonel sosyalizm bağlamında kullanılan "Alman Sürgün Edebiyatı" ifadesinin Doğu Alman Yazını için de geçerli olup olmadığını tartışmak istiyoruz.

Anahtar sözcükler: Doğu Alman yazını, sürgün yazını, göç, Doğu Alman ekin politikası

Abstract

In the Democratic Republic of Germany (1949-1989), which comprises a period of forty years, authors living in Eastern Germany have treated the division of Germany in different ways. For this reason, the East German Literature shows often signs of themes such as migration, division, exile, the other side, the border and the Berlin Wall. Many people started to migrate to the West as a result of the economic recession, the increase in unemployment and the increase in pressure against writers and artists. Although these mass migrations were intended to be blocked through the Berlin Wall, which dichotomizes the city of Berlin, it was not successful and many artists and writers had to migrate. After identifying the features of the cultural policies in the East German Literature through a historical approach, we aim to reveal in this study how the East-West problem, immigration, exile and border issues are handled and reflected in literary texts. At the end of the study, we would like also to discuss whether the expression "German Exile Literature", which is mainly used in German Literature in the context of National Socialism, is valid for East German Literature.

Keywords: East German Literature, Exile Literature, migration, East German cultural policy

* Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, yaydin@nku.edu.tr

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı süresince ve Almanya'da Hitler Diktatörlüğünün baskıları nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve sürgün edilen yazarlar arasında: Anna Seghers, Thomas Mann, Stefan Zweig, Bertolt Brecht gibi yurtdışı göçerler olduğu gibi, Erich Kastner, Ernst Wiechert veya Gottfried Benn gibi yurtiçi göçerler de vardı. Alman Sürgün Yazını diye adlandırılan bu dönem esasen 1933-1945 yılları arasında kapsamaktaydı.

1945 yılından sonra savaşta yenik düşmesi ve dört işgal kuvvetleri tarafından paylaşılmasıyla (Amerika, İngiltere, Fransa, Rusya) Almanya sadece coğrafi bakımdan Doğu ve Batı olarak bölünmemişti, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve ekinsel gelişimini farklı bir biçimde gerçekleştirir. Doğu bölgesi Sovyet Rusya'nın etkisiyle nasıl toplumcu düşüncü sistemine uygun bir yol izlediyse; Batı bölgeleri Amerika, İngiltere ve Fransa'nın etkisiyle anamalcı bir çizgide ilerledi. Bu iki devlet gelişimlerini eşit düzeyde tamamlayamaz ve Doğu Almanya olarak da adlandırılan Demokratik Alman Cumhuriyeti ekonomik olarak duraksama ve gerileme sürecine girer. Bu ekonomik buhranın önüne geçmek için çalışma standartları yükseltince, 17 Haziran 1953'de büyük bir ayaklanma olur. Her ne kadar isyan bastırılrsa da insanlarda maddi sıkıntılarından kaynaklanan büyük bir mutsuzluk baş göstermiştir. 1949-1961 yılları arasında Batı'ya iki buçuk milyona yakın büyük kitlesel göç akımı yaşanır (Emmerich, 2000, S. 176).

Bu göçleri engellemek için "Yasadışı Sınır Geçişi" yasası ile çözüm ona "Cumhuriyet Kaçakları"na belirli cezai yaptırımlar uygulansa da başarısız olunur. Göç akımını noktalamak için, önceleri tel örgülerle örülmüş olan sınır bölgesinde 13 Ağustos 1961'de Berlin kentini de ikiye bölen Berlin Duvarı'nın inşasına başlanır. Oysa 16 Temmuz 1961'de, yani duvar inşa edilmeden yaklaşık bir ay önce siyasiler "hiç kimse Berlin duvarını inşa etme niyetinde değil" (Walter Ulbricht und der Bau der Mauer, 2016) demişti.

Duvarın inşa edilmesiyle baskılar ve kısıtlamalar da artınca insanlar Doğu'dan ayrılmak için arayışlara girerler: otomobillerinin bagaj veya kaputlarında saklananlar, tünel kazarak, balona binerek, tel halatlara salınarak Batı'ya kaçanlar veya dalgıç aletiyle dalarak Baltık Denizi üzerinden Danimarka'ya yüzenler bunlara arasında sayılabilir. Bütün bu yaşananlar: bir devletin ve aynı zamanda bir toplumun bölünmesi, yazın dünyasında elbette yansımaları bulacaktı.

1. Doğu Alman Yazını Ekin Politikasında İzlenen Yol

DAC'de bir sanatçının veya yazarın yapıtını hangi biçime göre üretmeleri ve ne tür izlekler kullanmamaları gerektiğinin belirleyen ekin politikası vardı. Çeşitli toplantılarda, kongrelerde, panellerde veya çalıştaylarda dile getirilen bu ilkeye göre, sanatçılardan biçimsel açıdan toplumcu gerçekliğe uygun yapıtlar üretmeleri ve yabancılaşma, karamsarlık ve şüphecilik uyandıran izleklerden kaçınmaları bekleniyordu. İntihar, duvar veya sınır gibi izleklerin de ele alınması iyi karşılanmazdı. Sözgelimi 1959 ve 1964 yıllarında gerçekleştirilen Bitterfeld Konferansı'nda yazarların fabrikalara gidip,

işçilerin nasıl kahramanca çalıştıklarını yansıtmaları istenir. “Kalemime sarıl, ahbap! Toplumcu ulusal ekinin sana ihtiyacı var!” çağrısıyla Christa Wolf yük vagonu fabrikasındaki deneyimini “Der geteilte Himmel” romanında, Brigitte Reimann linyit kömürü işletmesinde yaşadıklarını “Ankunft im Alltag” da, Franz Fühmann ise bir tersanede deneyimlediklerini “Kabelkran und Blauer Peter” romanında ele alır.

Ekinsel veya bilimsel toplantılar genellikle Doğu Alman Yazını'nın toplumcu gerçeklik ilkesine uymayan yazarları ve yapıtları eleştirmek için kullanılırdı: 1965 yılında yapılan 11. Genel Kurul'da yabancılaşma ve şüphecilik gibi öğeleri işleyerek gençleri olumsuz yönde etkiledikleri gerekçesiyle Kurt Maetzig'in “Das Kaninchen bin ich”, Stefan Heym'in “Der Tag X” ve Frank Beyer “Spur der Steine” yapıtları eleştirilir ve yayımlanması yasaklanır. 1969'da VI. Yazarlar Kongresi ise Christa Wolf'un “Nachdenken über Christa T.” ve Reiner Kunze'nun “Sensible Wege” gibi yapıtlarına aşırı duygusallık, bireysellik ve yabancılaşma konu ettikleri gerekçesiyle saldırılır. Yazarlar toplumcu gerçeklik ilkesinden uzaklaşmamaları konusunda uyarılır.

Diğer bir uygulama ise yurttaşlıktan çıkarmak, derneklerden atmak veya parti üyeliğinden çıkarmaktır. 1976 yılında ozan Wolf Biermann, 1982 yılında Joachim Seyppel yurttaşlıktan çıkarılır. 1979 yılında *Collin* başlıklı romanını ilkin Batı'da yayımladığı için ve döviz yasasına uymadığı gerekçesiyle 9000 DM para cezasına çarptırılan Stefan Heym'e verilen cezayı doğru bulmadıklarını belirten yazarlar arasından dokuz yazar, Berlin'deki Doğu Alman Yazarlar Derneği'nin toplantısında toplu olarak atılırlar.

Alman Yazın Tarihinde “Biermann Olayı” olarak da bilinen Wolf Biermann'ın yurttaşlıktan çıkarılmasına karşı bir bildiriye imzası bulunan pek çok kişi DAC'de Sosyalist Birlik Partisi'nden (SED) atılırlar: Bunların arasında yazar Christa Wolf'un eşi olan Gerhard Wolf da bulunmaktaydı.

Bu tür yaptırımlar yazarları istemedikleri halde göç etmeye zorlar. Sakıncalı görülen yazarların göçlerini kolaylaştırmak için, Wolfgang Emmerich'in belirttiği gibi değişik bir vize uygulaması gerçekleştiriyordu:

„1978 ile 1981 arası diğer yazarlarının yanı sıra Jurek Becker, Erich Loest, Günter Kunert, Klaus Poche, Rolf Schneider Joachim Seyppel [...], Kurt Bartsch, Klaus Schlesinger, Stefan Schütz, Bettina Wegner ve Karl-Heinz Jakobs uzun süreli vize alırlar (genellikle üç yıllık vize). Bu yazarlar ya vizelerinin geçerlilik süresi bitmeden onu yeniden uzatıyordu (...), ya da Doğu ile Batı arasında gidip geliyorlardı (...). Çoğu ise kısa bir süre sonra Federal Almanya Cumhuriyeti yurttaşı oluyordu” (Emmerich, 2000, S. 257).

DAC'nin ekonomisinin gerilemesi, insanların baskılara maruz kalmaları ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına ekin politikasına yaşanan çalkantılar da eklenince göçler de kaçınılmaz olur ve pek çok yazar göç etmeye başlar.

2. Doğu-Batı Sorunsalı ve Göç İzleği

Almanya'nın ikiye bölünmesini, Berlin Duvarı'nı, öteki* tarafı, göçü veya Doğu ile Batı'yı ayıran sınırı ele alan pek çok yazar vardır Doğu Alman Yazını'nda: Stefan Heym "Mein Richard" (1967) (Heym, 1989) öyküsünde alaysımalı bir biçimde evlerinin garajlarından on dört kez gizlice öteki tarafa kaçıp tekrar geri dönen, aynı adı taşıyan iki gencin mahkemede cezalandırılmasını ele alır. Öykünün sonlarında her ne kadar gençlerin avukatı espirili bir biçimde savcıya delikanlılara ödül vermesi gerektiğini, çünkü on dört kez geri dönerek DAC'ye bağımlılıklarını gösterdiklerini ifade etse de, çocuklar ceza almaktan kurtulamazlar. Klaus Poche özyaşamöyküsel çizgileri taşıyan "Atemnot" (1978) (Poche, 1981) romanında ise yapıtları sansürlendiği için büyük bir bunalıma giren, yazma engelleriyle mücadele etmeye çalışan ve Batı'ya göç edip etmemek arasında kararsız olan bir yazarın yaşadığı sıkıntıları dile getirirken, Berlin'in ikiye bölünmesinden bahseder bir yerde ve son derece trajik-komik bir sırı aktarır kentin mezarlıkları ile ilintili olarak: "çoğunun içinden sınır geçiyordu"* (s. 39) der anlatıcı, "bazı ölümler ulaşılmaz yerdedi".

Almanya'nın bölünmesi nedeniyle eşlerden birinin Batı'yı tercih edip, oraya göç etmesiyle sonlanan ilişkileri ele alan yapıtlar arasında Christa Wolf "Der geteilte Himmel" (1963) (Wolf, 1999) ve Dieter Schubert, "Kleider machen Bräute" (1973) sayılabilir. Reiner Kunze'nin "Die wunderbaren Jahre" (1976) adlı kısa öykülerden oluşan yapıtında yine DAC'de sınırdan Batı'ya kaçmak isterken vurularak öldürülen bir gence gönderme yapılır. Klaus Schlesinger "Berliner Traum" (1977) (Schlesinger, 1980) yapıtında Berlin Duvarı'nı ve bu kentin ikiye bölünmesini konu eder. Schlesinger Berlin kentinin bölünmüşlüğüne ele alır burada belki, ancak insanların parçalanmışlığına ve ailelerin bölünmüşlüğüne atıf yapar. Görüldüğü gibi yazarlar Almanya'nın ikiye bölünmesi durumuna sessiz kalmamış ve yapıtlarında sınır, duvar, bölünme gibi izleklere yer vererek bazen açık bazen de kapalı bir biçimde kaygılarını dile getirmişlerdir.

3. Sonuç: İkinci Sürgün Sorunsalı

Doğu Alman Yazınına baktığımızda belirli dönemlerde yazarlara olan baskılar arttıkça, o dönemlerde daha fazla göçler yaşandığı görülmektedir. Wolfgang Emmerich yazarların göçünü 1961'e kadar, 1962-76, 1976 sonu ve 1983 yılından itibaren olmak üzere dörde ayırır (Emmerich, 2000, S. 420); Karl-Wilhelm Schmidt ise yazar göçerleri üç evreye ayırır: 1976 yılında yaşanan şiddetli bir göç, 1979 yılındaki ikinci göç evresi ve son olarak 1980'li yıllarda yaşanan göçler (Schmidt, 1994, S. 169-175). 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılmasıyla sınırlar da kalkar zaten. Özellikle 1979 yılından sonra gerçekleşen göçlerin Nazi dönemindeki "kitleli sanatçı göçünü" hatırlattığını belirten Emmerich, bu

* Almancada "drüben" sözcüğü Türkçeye "öteki taraf" olarak çevrilebilir. Doğu Almanyalılar arasında "drüben" Almanya'nın Batı'sı için kullanılan bir sözcüktür.

* Tarafımdan çevrilmiştir.

göçlerin “İkinci Alman Sürgün Yazını” olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunu tartışır (Emmerich, 2000, S. 262).

İki nedenden ötürü bunun uygun olmadığına kanaat getirir: 1. Hitler döneminde olduğu gibi yazarlar kitlesel olarak çok ağır bir biçimde ölüm ve işkence ile tehdit edilmezler, 2. Hitler dönemindeki yazar göçerlerde olduğu gibi yazarlar farklı yerler veya ülkelerde bir araya gelip küçük koloniler veya kongreler düzenlemezler (s. 420). Doğu Almanya’da göç etmek zorunda bırakılan yazarlar bağlamında, bir nevi sürgünden bahsetmek doğru belki, ancak bu sürgünleri Hitler dönemindeki sürgünlere benzetmek ne ölçüde doğru olabilir? Sonuç itibarıyla aynı dilin ve nerdeyse aynı ekinsel öğelerin olduğu bir bölgeye taşınır yazarlar. Doğu’dan Batı’ya göç eden yazarlar da bu benzetmenin doğru olmadığını, Doğu Almanya’da yaşanan yazar göçerlerin Nasyonal sosyalizm dönemindeki bir devamı sayılmayacağını belirtir: Sarah Kirsch “hiçbir saniye kendimi sürgünde hissetmedim” (s. 419), diye ifade eder, Hans Joachim Schädlich ise Federal Almanya Cumhuriyeti’ni bir sürgün yeri olarak görmediğini, kendisini göçmen olarak hissetmediğini ve evinde hissettiğini vurgular (s.420), Erich Loest sürgün denince 1933 yıllarındaki sürgünü anımsadığını ve o dönemde göç etmek zorunda kalan insanların hayatlarını kurtarmak için mücadele verdiğini, bunun Doğu Almanya’daki durum ile kıyaslanamayacağını belirtir (s. 419).

Görünen o ki, 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve 1990’da Almanya’nın resmi olarak birleşiminden sonra Alman yazın tarihini yeniden oluşturmak, sınıflandırmak ve yerini belirlemek için birtakım çabalar içine girilmiştir. Her ne kadar Doğu Almanya’da yaşanan zorunlu göçler Alman Sürgün Yazını diye adlandırılan ve 1933-45 yıllarını kapsayan Nasyonal sosyalizm dönemi ile karşılaştırılmak istenmese de, 20. yy.’ilk ikinci yarısında benzer baskıcı uygulamalar ve buna bağlı olarak göçler yaşanır, o nedenle belki buna “Doğu Alman Göç Yazını” demek daha doğru olurdu.

KAYNAKLAR

Emmerich, W. (2000). *Kleine Literaturgeschichte der DDR*. Berlin: Aufbau.

Heym, S. (1989). Mein Richard. W. Brettschneider (Dü.) içinde, *Arbeitstexte für den Unterricht. Erzählungen aus der DDR* (s. 42-61). Stuttgart: Reclam.

Jäger, M. (1995). *Kultur und Politik in der DDR 1945-1990*. Köln: Edition Deutschland Archiv.

Krätli, A. (1979). Atemnot. Zur Situation einiger Schriftsteller in der DDR. *Schweizer Monatshefte, Bd. 59*(Heft 5), S. 352-357.

Kunze, R. (1981). *Die Wunderbaren Jahre. Prosa*. Frankfurt am Main: Fischer.

Poche, K. (1981). *Atemnot*. Frankfurt am Main: Fischer.

Schlesinger, K. (1980). *Berliner Traum*. Frankfurt am Main: Fischer.

Schmidt, K.-W. (1994). Grenzüberschreitungen. Über Leben und Literatur ehemaliger DDR-Autoren in der Bundesrepublik. Eine Bestandsaufnahme kulturpolitischer Folgen der Biermann-Ausbürgerung. In H. Kreuzer (Hrsg.), *Pluralismus und Postmodernismus: zur Literatur- und Kulturgeschichte der achtziger und frühen neunziger Jahre in Deutschland* (S. 168-208). Frankfurt am Main u.a.: Lang.

Walter Ulbricht und der Bau der Mauer. (2016, Eylül 8). Aralık 6, 2016 tarihinde Bundesministerium der Finanzen: https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Videos_tatue-app/Historisch/2016-09-10-ulbricht/2016-09-10-ulbricht.html?nn=96940&view=pdf adresinden alındı

Wolf, C. (1999). *Der geteilte Himmel*. München: Luchterhand.